

De yttextuella bindningarna mellan meningar och stycken i nyhetsnotiser skrivna av studerande

Jaana Puskala

Inledning

Min artikel om de yttextuella bindningarna mellan meningar inom ett stycke samt mellan stycken går tillbaka på en delstudie i min licentiatavhandling med rubriken Förfalskade tavlor var äkta Edelfelt. En textlingvistisk undersökning av nyhetsnotiser skrivna av studerande (Puskala 1998). I avhandlingen har jag undersökt hur universitetsstuderande ordnar ett givet innehåll till att bli en text, i detta fall en nyhetsnotis, och vilken inverkan skribenternas strategier har på texten och textkvaliteten. Utöver detta syfte ville jag också diskutera frågan om det existerar en universell kognitiv egenskap, textuell kompetens, eller om den textuella kompetensen är beroende av språket.

De sammanlagt 54 undersökta texterna är skrivna av två olika skribentgrupper, den ena gruppen med 27 skribenter har finska som modersmål. De har deltagit i kursen Skriftlig färdighet och stil vid testtillfället. Kursen ingick i deras huvud- eller biämnesstudier i svenska vid Vasa universitet. Den andra gruppen med likaså 27 skribenter har svenska som modersmål och de deltog i en kurs i modersmålet svenska vid Svenska handelshögskolan vid testtillfället. Kursen ingår som en del i deras ekonomexamen. Texterna är numrerade slumpmässigt så att texterna F1 - F27 är skrivna av gruppen med finska som modersmål och texterna S1 - S27 av gruppen med svenska som modersmål. Förkortningarna används i samband med exemplen. Alla exempel återges oredigerade.

Testdeltagarna skulle under 45 minuter skriva en nyhetsnotis på svenska i en lokaltidning på basis av 23 angivna faktauppgifter, informationsenheter, samt rubricera sin notis. Informationsenheterna har jag konstruerat på basis av en autentisk nyhetsnotis på 257 ord med rubriken Förfalskarens tavlor var äkta Edelfelt som var publicerad i Hufvudstadsbladet den 1 november 1988. Den berättar om ett finländskt par som i sitt flyttlass hade två tavlor med signaturen Albert Edelfelt. Tavlor hittades av svenska tullen i parets flyttlass på väg till Tammerfors. Mannen ansågs vara förfalskare men den slutgiltiga domen i HD var friande och paret fick tavlorna tillbaka. Testuppgiften presenteras i bilaga 1.

Yttextuella bindningar

Vid diskussion av bindningar görs det oftast skillnad mellan två begrepp, *koherens* och *kohesion*. Med koherens avses de mentala processer som deltar i konstruktionen av en mental representation av texten när man producerar eller lyssnar på/läser något. Den är alltså närmast en mental, inte textuell egenskap. Om texten är koherent producerad, kan mottagaren bilda sig ungefär samma mentala representation av texten som sändaren har avsett (Gernsbacher & Givón 1995: introduktion, se också Fairclough 1992:134). Med kohesion avses sedan de explicita, dvs. yttextuella bindningarna, både de grammatiska och lexikaliska bindningarna som hjälper mottagaren att bilda denna representation (jfr t.ex. Halliday & Hasan 1976:4, 19). Det är dock möjligt att mottagaren inte alltid upptäcker alla lexikaliska bindningar i texten. Då har sändaren övervärderat mottagarens kunskapsnivå och antar att mottagaren vet mer om ämnet än han i verkligheten gör. Mottagaren anser att texten inte är koherent. (Jfr Puskala 1986:140.)

De yttextuella bindningarna indelas av de flesta forskare i tre huvudtyper: referensbindningar, satsbindningar och blandade bindningar (se t.ex. Källgren 1979:92-93 och Berge 1988:105-106). Referensbindningarna kan kopplas ihop med innehållet och kan sägas sammanfalla med det Halliday & Hasan (1976) benämner lexikaliska bindningar, medan satsbindningarna och de blandade bindningarna har att göra med formen och motsvaras av grammatiska bindningar hos Halliday & Hasan (ibid).

I min undersökning har jag koncentrerat mig på de yttextuella bindningar som har att göra med formen, dvs. satsbindningar och blandade bindningar. Jag har alltså inte studerat referensbindningar, även om de oftast anses vara viktigare vid textförståelse än t.ex. satsbindningarna och de blandade bindningarna (jfr t.ex. Gunnarsson 1982:53, Melin 1992:232, Givón 1995:106). Det är ändå läsarens kunskaper om omvärlden som påverkar textförståelsen mera än hans språkstrukturella kunskaper. Orsaken till att jag lämnat referensbindningarna utanför undersökningen har att göra med texternas sinsemellan likartade innehåll. Det ingår samma referenter i så gott som alla texter, eftersom alla skribenter enligt instruktionerna har utgått från samma fakta vid skrivtillfället (jfr bilaga 1).

Satsbindningarna uttrycks i texten med hjälp av konjunktioner, konjunktionella adverb (exempel 1) eller ibland med hjälp av hela satser (exempel 2). Dessa hjälpmedel binder ihop två satser (Källgren 1979:87). Den överlägset vanligaste typen av satsbindningar, den som uttrycks med hjälp av konjunktioner, faller dock utanför denna delstudie, eftersom den förekommer inom en mening.

(1) Paret klagade över till Högsta domstolen som först vägrade ompröva fallet. Fallet behandlas *ändå* denna vecka och [---]F21

- (2) Den svenska tullen stoppade paret med flyttlasset och följden var att tingsrätten i Borås dömde mannen för förfalskning och förklarade att tavlorna var nu förbrukta till svenska staten.

Men historian fortsätter. En professor vid konsthögskolan i Stockholm började studera tavlorna närmare och [---]F6

I båda exemplen är bindningen adversativ. I exempel 1 binder det adversativa adverbet *ändå* ihop två meningar inom samma stycke, medan meningen *Men historian fortsätter* i exempel 2 inleder ett stycke och binder ihop det nya stycket med det föregående. Skribenten har på det sättet velat signalera att texten fortsätter trots läsarens eventuellt motsatta förväntningar. Den kronologiskt sett sista händelsen i nyheter som handlar om brott av olika slag är ju ofta situationen där gärningsmannen har gripits eller blivit dömd. Nyheterna brukar dock inte följa den kronologiska ordningen (se t.ex. Bell 1991:172).

Med blandade bindningar avses bindningar mellan enstaka konstituenten och hela satser (Källgren 1979:92). Det är då fråga om elliptiska uttryck och satspronominalliseringar (exemplen 3 och 4). De blandade bindningar som uttrycks med hjälp av relativsatser och vissa andra bisatser (typ *Hustrun hade ärvt tavlorna som hade hängt i hennes barndomshem*) faller utanför denna delstudie, eftersom också de förekommer inom en mening.

- (3) Paret bodde i Tammerfors i slutet av 1970-talet. *Därifrån* flyttade de till [---]F10

- (4) De anklagade hävdade att tavlorna hängt på väggarna i hustruns barndomshem och att paret haft med sig tavlorna i bagaget då de flyttade till Borås.
Tingsrätten vägrade att tro på parets *förklaring* [---]S25

Meningarna i exempel 3 tillhör samma stycke, medan skribenten i exempel 4 har låtit den första meningen utgöra ett eget stycke och placerat den andra meningen i följande stycke. Lösningen kan ifrågasättas, även om ett stycke i princip kan vara hur kort eller lång som helst (jfr Strömquist 1987).

Förutom satsbindningar och blandade bindningar förekommer två övriga typer av bindningar i materialet. Dessa kallar jag identitetsbindningar mellan satser och tematiseringar.

Identitetsbindningen mellan satser är en referentiell bindning mellan två satser. Skribenten upprepar alltså största delen av innehållet i en sats i satsform, antingen inom samma stycke, såsom i exempel 5, eller senare i texten.

- (5) Mannen dömdes för förfalskning [---] Paret dömdes således utan att ens veta [-S]4

Med tematiseringar avser jag de fall där skribenten har inlett en mening med en annan referent som tema än i den oförändrade varianten av informationsenheten. Tematiseringar förekommer endast mellan styckena.

- (6) En man och hans hustru blev stoppade i den svenska tullen [---]F19
(Jfr informationsenhet 14 Den svenska tullen stoppade paret med flyttlasset.)

Skribenten gör ett medvetet val när han väljer att ändra meningens informationsstruktur. Så har t.ex. skribenten i exempel 6 inlett det aktuella stycket, som också inleder hela texten, med den centrala referenten *paret* i stället för den mera perifera referenten *den svenska tullen*. Hans förfarande är helt naturligt. Den första referenten som presenteras är ju vanligen den mest centrala i texten (jfr van Dijk & Kintsch 1983:209).

Resultat

De yttextuella bindningarna på stycke- och textnivå utgör sammanlagt ca 35 % av alla bindningar i texterna i båda grupperna. De är alltså betydligt mer sällsynta än bindningarna på meningsnivå. Bindningarna är dock vanligare mellan styckena än mellan meningarna inom ett stycke, såsom det framgår av tabell 1.

Tabell 1. De yttextuella bindningarna inom ett stycke och mellan stycken.

	de finskspråkiga %		de svenskspråkiga %	
inom ett stycke	30	33	46	39
mellan stycken	60	66	71	61
TOTALT	90	99	117	100

Ungefär 2/3 av bindningarna över meningsgränser återfinns mellan stycken i texterna skrivna av de finskspråkiga studerande, medan andelen är litet lägre (61 %) i texterna skrivna av de svenskspråkiga studerande. Det finns dock flera yttextuella bindningar i de svenskspråkigas texter, såväl inom styckena som mellan stycken.

Antalet olika typer av bindningar samt de procentuella andelarna framgår av tabell 2. Det kan vara skäl att påpeka att de procentuella andelarna är jämförbara enbart inom grupperna, inte mellan dem.

Trots att det totala antalet bindningar över meningsgränser är större i texterna skrivna av dem med svenska som modersmål är det endast två typer av bindningar som är vanligare i texter skrivna av de svenskspråkiga: tematiseringarna och identitetsbindningarna mellan satser. De två övriga typerna, satsbindningarna och de blandade bindningarna, är ungefär lika vanliga i båda gruppernas texter.

De individuella skillnaderna inom grupperna är dock stora: sex av de tjugosju

skribenterna i den svenskspråkiga gruppen står t.ex. för 60 % av alla bindningar mellan meningar inom ett stycke. Likaså står två skribenter för en tredjedel (11 st.) av alla identitetsbindningar mellan satser. Det kan alltså anses vara ett klart individuellt drag att man använder dylika sätt att binda ihop sin text. Om dessa individuella drag inte beaktas, återstår ännu några intressanta skillnader och likheter mellan grupperna.

Tabell 2. De yttre bindningarna mellan meningar och stycken samt de procentuella andelarna

	de finskspråkiga %		de svenskspråkiga %	
Satsbindningar	37	43,1	35	29,9
mellan meningar	19		22	
mellan stycken	18		13	
Blandade bindningar	30	33,3	28	23,9
mellan meningar	9		21	
mellan stycken	21		11	
ID-satser	12	13,3	32	27,4
mellan meningar	2		7	
mellan stycken	10		25	
Tematiseringar	11	12,2	22	18,8
TOTALT	90	99,9	117	100,0

För det första är satsbindningarna, som närmast uttrycks med hjälp av konjunktionella adverb, ungefär lika många till antalet i båda grupperna. Det ringa antalet konjunktionella adverb anses i allmänhet vara ett typiskt drag för vuxna talare och eventuellt också skribenter (jfr Lindberg, Juvonen & Viberg 1990:190). Trots att satsbindningarna utgör den största gruppen av de olika bindningssätten, använder båda skribentgrupperna dem med måtta. Detta drag kan alltså anses vara oberoende av språket.

För det andra är tematiseringarna överlägset vanligare i texterna skrivna av de svenskspråkiga skribenterna. Detta kan delvis förklaras med att tematisering genom passiva konstruktioner är vanlig i svenskan (se Ekerot 1979:100), medan finskan använder sig av andra medel. Även om tematiseringarna utgör en bråkdel av de tematiska bindningarna i texterna, antyder resultaten att en del av de språkberoende textuella problemen är förknippade med tematiken. Detta konstateras också i en undersökning om hur finländska universitetsstudierande skriver på engelska (Mauranen 1993 och 1996).

För det tredje är blandade bindningar i form av pronomina eller abstrakta sub-

stantiv vanligare mellan meningar inom ett stycke än mellan stycken bland de svenskspråkiga skribenterna, medan situationen är den motsatta bland de finskspråkiga skribenterna. I exemplen 7 - 9 kan man diskutera vilka typer av satsbindningar som över huvud taget hjälper läsaren att förstå texten. Det kan diskuteras om det pronominella adverbet *då* i exempel 7 alls är nödvändigt och om *då* i exempel 8 är det optimala sättet att binda ihop de två styckena. I exempel 9 kan man i och för sig komprimera innehållet i det tidigare sagda i ett abstrakt substantiv som *sak* eller hellre *ärende*, men i det aktuella avsnittet har skribenten utelämnat viktig information, att tullen misstänkte att tavlorna var förfalskade.

- (7) Mannen, en svetsare från Tammerfors, flyttade efter en 5-årig vistelse i Borås tillbaka till Tammerfors 1985. Med i flyttlasset hade han *då* tavlor signerade AE som tidigare hade hängt i hustruns barndomshem [---]S23
- (8) Efter en lång process dömde tingsrätten i Borås mannen i böter och förklarade tavlorna förbrutna till svenska staten.
En professor vid konsthögskolan i Stockholm fick *då* i uppdrag att avlägsna [---]F5
- (9) Den svenska tullen var på skarpt humör denna gång och kollade flyttlasset noga. Tullen blev misstänksam på tavlorna i lasset.
Saken fördes sedan till Tingsrätten i Borås; där mannen dömdes [---]F1

Ser man sedan på de enskilda skribenterna kan man konstatera att skillnaderna är stora. Text F18 innehåller det minsta och text S2 det största antalet yttextuella bindningar av alla texter i materialet. Skribent F18 har inga yttextuella bindningar över styckegränser, medan skribent S2:s text innehåller ett genomsnittligt antal dylika.

(10) TVÅ "ALBERT EDELFFELT" FAST I TULLEN (F18)

Den svenska tullen hittade två tavlor signerade av Albert Edelfelt i ett flyttlass i Stockholm förra veckan. Paret var på väg till Tammerfors, dit de tänker att flytta. De har bott där tidigare innan de flyttade till Borås i början av 80-talet.

Mannen är 41 år gammal. Han är svetsare. Hans hustru är hemmafru. Paret påstår att hustrun har ärvt tavlorna. En professor vid konsthögskolan i Stockholm började studera tavlorna närmare och märkte att tavlorna var äkta.

Tingsrätten i Borås dömde mannen för förfalskning och förklarade tavlorna förbrutna till svenska staten. Högsta domstolen behandlar fallet denna vecka. Tavlorna är värda flera miljoner mark.

(11) EDELFFELTTAVLORNA VAR ÄKTA! (S2)

För en tid sedan hamnade en man och hans hustru fast i den svenska tullen för att de skulle ha haft ha förfalskade tavlor av Albert Edelfeldt. *Mannen blev dömd* för förfalskning och tavlorna förklarades förbrutna till svenska staten.

En professor vid konsthögskolan i Stockholm fick i uppdrag att avlägsna signaturen

"AE" från tavlorna. Han började *dock* studera tavlorna närmare och märkte att de var äkta.

Paret med tavlorna bodde i slutet av 70-talet i Tammerfors och flyttade till Borås i början av 80-talet. Då de flyttade tillbaka till Tammerfors år 1985 hade de några tavlor med signaturen AE i flyttlasset. Tavlorna hade hängt i hustruns barndomshem. Hustrun *hade i ett senare skede* ärvt tavlorna, men hade ingen aning om att de var värdefulla eftersom hon inte visste vem Albert Edelfelt var. Tavlorna behandlades vårdslöst och dessutom fanns det terpentin i lägenheten i Borås eftersom mannen, 41 år gammal, var svetsare.

Först vägrade Högsta domstolen att ompröva fallet. *Men* nu behandlas fallet denna vecka. Ifall domstolen anser tavlorna var äkta får det finska paret tavlorna tillbaka. Målningarna anses vara värda flera miljoner mark.

Avsaknaden av yttextuella bindningar över styckegränserna i texten i exempel 10 är ett yttre tecken på att texten inte är helt koherent på ett djupare plan. Händelserna presenteras i ologisk ordningsföljd, men skribenten har inte ens försökt förklara varför mannen t.ex. blev dömd för förfälskning trots att tavlorna hade konstaterats vara äkta. Ett konjunktionellt adverb som *trots detta* eller *ändå* skulle ha hjälpt läsaren på traven. Texten i exempel 11 är å sin sida en typisk representant för texterna i materialet. Skribenten har några yttextuella bindningar som går över meningsgränserna. Hans text är koherent, och i de flesta fall är användningen av de yttextuella bindningarna helt motiverad. Endast det sista fallet, det konjunktionella adverbet *men* som inleder den andra meningen i det sista stycket, gör ett litet naivt intryck.

Även om skribenterna i min undersökning ombads skriva en nyhetsnotis, är det rätt få skribenter som har strukturerat sin text med tanke på detta, alltså enligt den fallande viktens princip (jfr Puskala 1998:210-213 och Puskala 1999:299-308). Detsamma gäller också den genretypiska användningen av yttextuella bindningar. De yttextuella bindningarna i verkliga nyhetsartiklar är relativt få till antalet (se t.ex. Bell 1991:172). Det är också vanligt att det inte används tematiseringar i nyhetsartiklar, utan en ej tidigare nämnd referent placeras som tema i en styckeinledande mening (se Josephsson 1996:190). Det kan dock diskuteras om det gängse bruket i nyhetsartiklar alltid är det mest lyckade ur koherensperspektiv. I mitt material förekommer dylika drag i större omfattning i de texter som är skrivna av de finskspråkiga skribenterna med framför allt i texten i exempel 10. Texten liknar visserligen vissa nyhetsnotiser i och med att de yttextuella bindningarna över meningsgränserna saknas helt, men annars anser jag att texten inte liknar nyhetsartiklar mer än texterna skrivna av de svenskspråkiga skribenterna gör det. Kriteriet är för formellt för att det kunde tillämpas som särskiljande.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att de yttextuella bindningarna är bra drängar men dåliga husbönder. Utan yttextuella bindningar blir texten en uppräkningslista av fakta. De kan dock lätt användas i överflöd. De kan också vara direkt missvisande, om läsaren inte hittar korrelatet till det konjunktionella adverb, pronomen, abstrakta substantiv eller den hela sats som skribenten har valt att använda. De yt-

textuella bindningarna fyller sin uppgift väl så länge de är diskreta och inte drar till sig läsarens uppmärksamhet.

Ytterst förenklat uttryckt kan man säga att det enda yttextuella bindningssätt som enligt denna delstudie är beroende av språket är tematiseringar. Den skribentgrupp som har skrivit på sitt modersmål har oftare använt detta bindningssätt i sina texter än den grupp som består av finskspråkiga studerande med 6 - 8 års studier i svenska. I övrigt behärskas konsten att använda yttextuella bindningar lika bra av både dem som har svenska som modersmål och dem som inte har svenska som modersmål.

Litteratur

- Bell, Allan, 1991: *The Language of News Media*. Blackwell, Oxford and Cambridge.
- Berge, Kjell Lars, 1988: *Skolestilen som genre. Med påtvungen penn*. Landslaget for norskundervisning (LNU) og I.W. Cappelens förlag, Lillehammer.
- van Dijk, Teun & Kintsch, Walter, 1983: *Strategies of Discourse Comprehension*. Academic Press, New York.
- Ekerot, Lars-Johan, 1979: *Syntax och informationsstruktur. I: Svenska i invandrarperspektiv*. Red. av Kenneth Hyltenstam. Liber, Lund. S. 79–108.
- Fairclough, Norman, 1992: *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge.
- Gernsbacher, Morton Ann & Givón T., 1995: *Introduction. I: Coherence in spontaneous text*. Red. av Gernsbacher, Morton Ann & Givón T. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/ Philadelphia.
- Givón T., 1995: *Coherence in text vs. coherence in mind. I: Coherence in spontaneous text*. Red. av Gernsbacher, Morton Ann & Givón T. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/ Philadelphia. S. 59-107.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 1982: *Lagtexters begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen*. Liber, Lund.
- Halliday, M.A.K. & Hasan, Ruqaiya, 1976: *Cohesion in English*. Longman, London.
- Josephson, Olle, 1996: *Det betydelselösa tidningsspråket. I: Samspel och variation. Språkliga studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen*. Institutionen för nordiska språk, Uppsala. S. 185-197.
- Källgren, Gunnel, 1979: *Innehåll i text*. Studentlitteratur, Stockholm.
- Lindberg, Inger, Juvonen, Päivi & Viberg, Åke, 1990: *Att berätta på två språk - en studie av tvåspråkiga barns återberättelser på första- och andraspråket. I: Samtal och språkundervisning. Studier till Lennart Gustavssons minne*. Red. av Viveka Nettelbladt & Gisela Håkansson. Linköpings universitet, Linköping. S. 169-190.
- Mauranen, Anna, 1993: *Cultural Differences in Academic Rhetoric. A textlinguistic Study*. Peter Lang, Frankfurt.
- Mauranen, Anna, 1996: *Discourse Competence - Evidence from Thematic Development in Native and Non-native Texts. I: Academic Writing. Intercultural and Textual Issues*. Red. av Eija Ventola & Anna Mauranen. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/ Philadelphia. S. 195-230.

- Melin, Lars, 1992: Textbindning och läsbarhet. I: Svenskans beskrivning 19. S. 225-233.
- Puskala, Jaana, 1986: Innehållets och uttryckets roll för textens svårighetsgrad = en textlingvistisk undersökning av två läroböcker. Opublicerad pro gradu-avhandling i svenska. Vasa högskola, Vasa.
- Puskala, Jaana, 1998: Förfalskade tavlor var äkta Edelfelt. En textlingvistisk undersökning av nyhetsnotiser skrivna av studerande. Licentiatavhandling i svenska. Vasa universitet, Vasa.
- Puskala, Jaana, 1999: Bra texter - bra nyhetsnotiser. Att skriva en nyhetsnotis om förfalskade tavlor. I: Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium XIX. Vasa universitet, Vasa. S. 299-308.
- Strömquist, Siv, 1987: Styckevis och helt. (Ord och Stil. Språksamfundets skrifter 19.) Liber, Malmö.

Du får nedan några uppgifter om en händelse. Bland dem finns det både bakgrundsuppgifter och uppgifter om händelseförloppet. Använd uppgifterna för att göra en sammanhängande text; en nyhetsnotis i lokaltidningen. Du kan själv överväga vad du tar med i texten! Föreslå också huvudrubrik till artikeln.

En man och hans hustru

- bodde i Tammerfors i slutet av 70-talet
- flyttade till Borås i början av 80-talet
- flyttade till Tammerfors 1985
- hade några tavlor i flyttlasset
- tavlorna hade hängt i hustruns barndomshem
- tavlorna var signerade "Albert Edelfelt"
- hustrun hade ärvt tavlorna
- ingen visste vem Albert Edelfelt var
- mannen hade terpentin i den gamla lägenheten i Borås
- mannen var svetsare)
- mannen är 41 år gammal
- paret får tavlorna tillbaka efter HD:s beslut

Myndigheterna

- a) Den svenska tullen
 - hittade två tavlor signerade av AE i ett flyttlass
 - stoppade paret med flyttlasset
- b) Tingsrätten i Borås
 - dömde mannen för förfalskning
 - förklarade tavlorna förbrutna till svenska staten
- c) En professor vid konsthögskolan i Stockholm
 - fick i uppdrag att avlägsna signaturen "AE" från tavlorna
 - började studera tavlorna närmare
 - märkte att tavlorna var äkta
- d) Högsta domstolen
 - vägrade först ompröva fallet
 - behandlar fallet denna vecka
 - paret får upprättelse

Tavlorna är värda flera miljoner mark